

9. Петрушкевіч, А. Іду па слядах: літ.-крыт. публіц. арт. / А.Петрушкевіч. – Гродна: Абласное аддзяленне Беларус. фонду культуры, 1997. – 150 с.
10. Поваляева, Н. С. Англо-амерыканская феміністычная крытыка: гісторыя і некаторыя тэарэтычныя аспекты // Праблемы гісторыі літаратуры. Вып. 18. Москва – Новопаліцк, 2004. – С. 236 – 244.
11. Поваляева, Н. С. Дженет Уінтэрсон, ілі Возраджэнне іскусства лжы / Н. С. Поваляева. – Мінск : РІВШ, 2006. – 281 с.
12. Сільнова, Л. Рысасловы / Л. Сільнова. – Полацк, 1994. – 33 с.
13. Таленавітыя жанчыны Беларусі ў культурнай, навуковай і мастацкай прасторы свету: зб. матэрыялаў Міжнар. навук.-практ. канф. (Мазыр, 24–25 мая 2007). – Мазыр : УА МДПУ, 2007. – 251 с.
14. Фемінізм: Восток. Запад. Россия. М. : Наука. Издат. фірма «Восточная літаратура», 1993. – 243 с.
15. Феміністычная крытыка і рэвізія гісторыі палітычнай філасофіі. Сост. М. Л. Шенлі, К. Пейтмен / Пер. с англ. под ред. Н. Л. Блохиной – М. : РОССПЭН, 2005. – 400 с.
16. Фіцнер, Т. А. Гендэрныя праблемы ў беларус. літ. ХХ ст.: аўтарэф. дыс... канд. філал. навук: 10.01.01. / Т. А. Фіцнер; Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Гомель, 2003. – 20 с.
17. Хубер, Д. Тэорыя гендэрнай стратыфікацыі / Д. Хубер // Анталогія гендэрных ісследований. Сб. пер. – Мінск : Пропілеі, 2000. – С. 77–98.

ІДЭІ НЕАРАМАНТЫЗМУ Ў БЕЛАРУСКІМ І ІРЛАНДСКІМ АДРАДЖЭННІ

М. Ю. Шода

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
факультэт сацыокультурных камунікацый,

ул. Курчатова 220108,5,

Мінск, Рэспубліка Беларусь

e-mail: marshoda@gmail.com

У артыкуле разглядаецца неарамантычнае звяртанне да герайчнай мінушчыны і фальклорнай спадчыны як адна з прадумаваў фармавання нацыянальнай ідэі і нацыянальнай культурнай парадыгмы падчас Ірландскага і Беларускага адраджэння ў канцы ХІХ стагоддзя, даводзіцца залежнасць нацыянальнай ідэнтычнасці ад лёсу мовы і захавання літаратурнай традыцыі.

Ключавыя словы: нацыянальнае адраджэнне, неарамантызм, фальклор, эпас, культурная традыцыя, гістарычная памяць.

CONCEPTS OF NEO-ROMANTICISM IN THE BELARUSIAN AND IRISH REVIVALS

M. J. Shoda

Belarusian State University, Sociocultural Communications Department,
Kurchatov Str. 5, 220108, Minsk, Republic of Belarus
e-mail: marshoda@gmail.com

The article is devoted to the neo-romantic appeal to the heroic and the folklore heritage as one of the prerequisites for the formation of a national idea and national cultural paradigm during the Belarusian and Irish revivals. The article proves the dependence of the national identity on the fate of the language and the national cultural tradition.

Key words: national revival, epic, folklore, neoromanticism, cultural tradition, historical memory.

Існаванне ірландскай і беларускай літаратуры (і — агулам кажучы — культуры) да канца XIX стагоддзя абумоўленае доўгім залежным станам абедзвюх краін. Гэта тлумачыць той факт, што ў беларускай і ірландскай літаратурах спалучаюцца дэкадансныя матывы, характэрныя для сусветнай літаратуры мяжы стагоддзяў, і ідэі культурнага і нацыянальнага адраджэння, якія для большасці еўрапейскіх літаратур актуалізаваліся ў эпоху рамантызму, у той час, як у Беларусі і Ірландыі фармаванне нацыянальнай ідэі ў канцы стагоддзя толькі пачынаецца. Перад творцамі абедзвюх краін, якія стаялі ля вытокаў адраджэння, адкрываліся адны і тыя ж шляхі: імкненне да сучасных тэндэнцый у развіцці культуры і мастацтва і зварот да старажытных крыніц нацыянальнай творчасці. Вяртанне да фальклорна-міфалагічнай спадчыны павінна было аднавіць перапыненую традыцыю, аб'яднаць нацыю і сфармаваць новую нацыянальную культурную парадыгму. «Нацыянальнае адраджэнне па сваёй сутнасці рамантычнае, — піша ў артыкуле, прысвечаным тыпалогіі творчасці А. Гаруна і У. Б. Ейтса, У. Рагойша. — Письменникам абавязкова патрэбны гістарычны грунт славы і велічы, і калі яго нельга ўзвесці (або ўзнавіць), абпіраючыся на рэальныя навуковыя факты, — тады на дапамогу прыходзіць міф» [7, с. 68].

1893 г. — пачатак так званага Ірландскага адраджэння, якое вызначыла развіццё культуры на бліжэйшыя дзесяцігоддзі. Гэльская ліга (*Gaelic League*), заснаваная ў гэтым годзе, ставіла сваёй задачай адраджэнне ірландскай мовы, а разам з ёй і нацыянальных ірландскіх традыцый. Намагаючыся супрацьстаяць уплыву англій-

скай культуры, арганізатары і пачынальнікі адраджэння ў якасці падмурку выбралі гераічную мінуўшчыну Ірландыі. «Кельцкі міф як увасабленне першаснай гістарычнай асновы быцця ірландцаў, іх "гістарычнай памяці" зрабіўся для іх пэўнай інтэгруючай мадэллю, спосабам кансалідацыі нацыі, важным структурным складнікам нацыянальнай ідэнтычнасці як знакавай і стойкай сістэмы ўяўленняў» [10, с. 9].

1893 год быў адзначаны дзвюма важнымі публікацыямі, якія выклікалі гучны рэзананс: фалькларыст Дуглас Хайд публікуе зборнік «Любоўныя песні Канахта» (*Love Songs of Connacht*), а паэт Уільям Батлер Ейтс выдае зборнік фальклорных аповядаванняў у сваім перакладзе пад назваю «Кельцкае сутонне» (*The Celtic Twilights*). Гэтая назва зробіцца потым метафарычным азначэннем той новай культурнай эпохі ў гісторыі Ірландыі — Ірландскага адраджэння, магутнага выбуху нацыянальнай самасвядомасці, які пацягнуў за сабой плённы перыяд як вывучэння напуўзабытай гэльскай мовы, так і развіцця англамоўнай ірландскай літаратуры. Пэўны час рух адраджэння не выходзіў за межы літаратурна-палітычных дыскусій, не глядзячы на спробу створанага ў 1903 г. Нацыянальнага савета ўчыніць Англіі «канстытуцыйны байкот» праз тактыку грамадзянскага непадпарадкавання. Пачынаючы з 1906 г. у якасці назвы новага палітычнага руху замацоўваецца ірландскі выраз «шын-фэйн» (*Sinn-Féin*) — «мы самі».

У Беларусі той жа 1903 г. адзначаны стварэннем Беларускай сацыялістычнай грамады — першай нацыянальнай палітычнай партыі, адны з відаў дзейнасці якой была культурная асвета і прапаганда нацыянальнай свядомасці, «дасягненне раўнапраўя беларусаў з іншымі народамі ў галіне культуры і асветы, узвышэнне грамадскага статусу беларускай мовы» [8, с. 38]. Беларускі даследчык С. Рудовіч сцвярджае, што паміж Беларускай грамадой і «шын-фэйн» меліся пэўныя дачыненні: лідар БСГ Іван Луцкевіч сустракаўся з ірландцамі на адным з еўрапейскіх з'ездаў прадстаўнікоў сацыялістычных партый, а ў 1908 г. надрукаваў у «Нашай Ніве» змястоўны артыкул «Аб арэндзе зямлі на Беларусі», дзе ў якасці прыкладу дасканалай заканадаўчай базы ў дачыненні землекарыстання прыводзіць спрыяльныя для ірландскага сялянства законы, прынятыя англійскім парламентам. Таксама да ірландскай нацыянальна-палітычнай сітуацыі і ірландскага досведу аграрных рэформаў звяртаўся ў сваіх працах і вядомы дзеяч Раман Скірмунт. Пра ўнутранае падабенства гістарычных лёсаў Ірлан-

ды і Беларусі ў артыкуле, надрукаваным у 1921 г. у газеце «Беларускі звон», разважаў філосаф і публіцыст Уладзімір Самойла (які быў першым чытачом і крытыкам першых твораў Янкі Купалы, а таксама яго дарадцам і настаўнікам у нацыянальна-беларускім пытанні).

Вывучаючы галоўныя тыпалагічныя рысы нацыянальных літаратур, І. Г. Неўпакоева асабліва падкрэслівае, што «першасная форма існавання нацыянальнай літаратурнай сістэмы — нацыянальная мова, якая ёсць /.../ магутным акумулятарам і захавальнікам духоўнай творчасці народа за ўвесь час яго развіцця. Гістарычная ўстойлівасць мовы робіць больш лёгкай пераемную сувязь наступных пакаленняў з духоўнай культурай іх папярэднікаў» [6, с. 248].

І тут мы сутыкаемся з адной з галоўных і балючых праблем Ірландскага адраджэння — моўным пытаннем. Англіійская мова — мова каланізатараў — за доўгі перыяд панавання выцесніла ірландскую з агульнага ўжытку, пазбавіўшы яе галоўных камунікатыўных функцый. Гэлік на працягу стагоддзяў існаваў не як мова улады і чыноўніцтва, рэлігіі і культуры, а як мова неадукаванай вёскі. Але ён існаваў у выглядзе велізарнай культурнай спадчыны і таму англамоўная культура ў тым сінтэзе, які яўляла сабой ірландская культура на мяжы стагоддзяў, ніякім чынам не пераважала. У канцы XIX ст. у Беларусі праблема нацыянальнай ідэнтычнасці таксама, і нават ў большай ступені, залежала ад лёсу нацыянальнай мовы. Але ірландскае адраджэнне, у адрозненне ад беларускага, здзяйснялася на мове каланізатараў. Сітуацыя вяртання да роднай мовы ў Ірландыі была ўскладненая і культурнымі, і палітычнымі, і эканамічнымі аспектамі, у выніку чаго паўстала літаратура, нацыянальны твар якой не залежыць ад мовы. Перакладчык Сяргей Шупа, параўноўваючы ірландскую і беларускую моўна-літаратурныя сітуацыі, прыйшоў да наступнай высновы: «Мову чужынцаў ірландцы зрабілі настолькі сваёй, што яна пачала выконваць ролю мовы культуры — цэляы чатыры англамоўныя ірландцы сталіся ляўрэатамі Нобелеўскай прэміі ў галіне літаратуры. У нас жа расейская мова, у той жахліва збедненай і ўбогай форме, як яна бытуе ў народзе, ніколі не выходзіла за межы функцыяў мовы элементарных зносінаў. (...) Дзе нашыя расейскамоўныя Джойсы і Бэкеты ці хаця б Быкавы і Разанавы? Вось жа вялікая расейская культура сталася на нашай глебе пуштацьветам» [11, с. 125].

За апошнія дзесяцігоддзі сваёй гісторыі ірландская літаратура ішла па шляху пераадолення «падвойнага мыслення», выклікана-

га моўнай сітуацыяй. «Ужо не будучы першаснай прыкметай нацыі, згубіўшы сваё значэнне як сродак кантактаў і літаратурнай творчасці, ірландская мова атрымала небывалую ўладу над мастацкай свядомасцю нацыі. (...) З памяншэннем камунікатыўнай і мастацкай выразнай функцыі мовы павялічвалася сімвалічная нагрузка на яе. Значэнне ўжо нібыта мела не яна сама па сабе, а факт яе страты, перажыванне якой замацоўвала фундамент нацыянальнай свядомасці» [9, с. 18].

Ірландскае адраджэнне мяжы XIX—XX стст. абাপіралася на романтичныя ідэі, што адштурхоўваліся ад гераічных вобразаў нацыянальнай міфалогіі. У нацыянальнай культуры шукалі спецыфічныя рысы з-за жарснага жадання падкрэсліць яе адрозненне ад англійскай. Як адзін са складнікаў культурнага адраджэння разглядалася ў ірландскай культуры паняцце традыцыі. Захоўваючыся ў эстэтычнай і этычнай свядомасці людзей, яна зрабілася асновай для паступовага аднаўлення адчування пераемнасці. Страта мовы, разарванасць сувязяў паміж традыцыямі перамясцілася ў сферу паэтычнай свядомасці.

Найбольш інтэнсіўны час абуджэння беларускай нацыянальнай самасвядомасці таксама прыпадае на мяжу XIX—XX стст. Станаўленне нацыянальна-этнічнага самавызначэння супадала па часе і агульным настроі з нацыянальна-вызваленчымі памкненнямі іншых народаў тагачаснай Еўропы. Але ў адрозненне ад, напрыклад, Польшчы, дзе нацыянальная ідэя была выразна сфармаваная і з'яўлялася галоўным фактарам, на якім трымалася ў XIX стагоддзі ўпэўненасць у будучай незалежнасці каланізаванай краіны, галоўнай задачай беларускіх адраджэнцаў было перш за ўсё вызначэнне і захаванне нацыянальнай тоеснасці і толькі потым імкненне да самастойнай дзяржаўнасці і суверэнітэту. Даследчыца Ірына Багдановіч, працуючы ў музеі Янкі Купалы з рукапісам яго паэмы «Сон на кургане», заўважыла вынесеную асобна фразу «На нашай зямельцы хата ня нашай была» [1, с. 169]. З гэтага ўсведамлення і пачыналася самавызначэнне беларусаў і выхад іх на шлях адраджэння.

Развіццё беларускай культуры, гэтаксама як і ірландскай, да канца XIX стагоддзя характарызавалася дыскрэтнасцю, разарванасцю культурнай традыцыі. Хуткую кампенсацыю гэтай дыскрэтнасці адзначаў М. Багдановіч у артыкуле «Забыты шлях», датаваным 1915 г.: «За восем-дзесяць год свайго праўдзівага існавання наша паэзія прайшла ўсе шляхі, а пачасці і сцежкі, каторыя паэзія еўра-

пейская пратаптывала болей ста год. З нашых вершаў можна было б лёгка зрабіць «паўтарыцельны курс» еўрапейскіх пісьменніцкіх на-прамкаў апошняга веку. Сентыменталізм, рамантызм, рэалізм і на-туралізм, урэсьце, мадэрнізм — усё гэта, іншы раз нават у іх розных кірунках, адбіла наша паэзія, праўда, найчасцей бегла, няпоўна, але ўсё ж такі адбіла» [2, с. 287]. Але там жа ён выказвае думку, што дзе-ля таго, «каб улажыць што-небудзь сваё ў скарбніцу светавой культу-ры, каб уліць у нашу паэзію свежыя сокі, каб стаць бліжэй да душы роднага народа, лепіпаталіць яе духоўную смагу і запраўды ўзяцца за вялікую працу: развіццё беларускай народнай культуры» [2, с. 288]. Такім чынам М. Багдановіч падкрэсліваў імклівае станаўленне ме-тадаў мастацкай творчасці і беларускай культуры таго часу. А пра-цэс Беларускага адраджэння спрыяў развіццю перадусім неараман-тычных тэндэнцый.

Вытокі Беларускага адраджэння звязаныя з дзейнасцю адной з першых легальных газет, што друкавалася на беларускай мове, «Нашай Нівы», культурна-асветніцкага выдання, арыентаванага ў першую чаргу на сяляніна. У коле дзеячаў «Нашай Нівы» (сярод якіх былі Янка Купала, Якуб Колас, М. Багдановіч, Цётка, К. Каганец, Я. Журба і інш.) фармавалася нацыянальна-свядомая інтэлігенцыя, якая імкнулася здзейсніць нацыянальна-культурнае адраджэнне бе-ларускага народа і змагалася за прызнанне факта яго існавання. Але асноўную сэнсавую нагрузку ў развіцці нацыянальнай свядомасці таго часу несла менавіта літаратура, якая паступова, дзякуючы пе-радусім газетнаму друку, рабілася агульнадаступнай. І М. Багдановіч у артыкуле «Беларускае адраджэнне» адзначаў, што новапаўсталая літаратура «цікавая не толькі тым, што яна ідзе ў народ, але і тым, што яна ідзе з народа» [3, с. 278].

Спадзяванні і імкненні беларускіх адраджэнцаў маляўніча ўва-собіліся ў вобразе зерня, якое прарастае, варта яму трапіць у спры-яльную глебу. Ананімны аўтар артыкула ў «Нашай Ніве», што натх-ніў Максіма Багдановіча на знакаміты санет, завяршаў свой нарыс наступнымі словамі: «Усё, у чым толькі ёсць пачатак жыцця, можа ажыць, калі зложатца патрэбныя варункі; гэтак бывае і з народамі. (...) Раз васкросшы, кожная нацыя мае ўжо такую сілу, нацыянальнае пачуццё робіцца такім моцным, што нягледзячы на ўсе перашкоды, заўсягды прачысціць народ сабе дарогу да новага жыцця» [5, с. 1—2].

Неарамантычны ўздых у Беларусі на пачатку ХХ ст., таксама як і ў Ірландыі, быў звязаны з цікаўнасцю да гераічнай мінуўшчыны.

Адраджэнне бачылася як узнаўленне, прарастанне схаванага, стоенага да адпаведнага часу народнага духу, а таксама вяртанне народа ў гераічны волатны стан, як працэс сацыяльнага і нацыянальнага выпроставання мужыка-сялянiна над сваiмi крыўднікамі. Менавіта з гэтай упэўніць беларускі народ у яго волатным паходжанні В. Ластоўскі піша невялічкі твор пад назвай «Беларускі радавод» (1913), які быў відавочнай спробай стварэння нацыянальнага эпасу. Тут вельмі дарэчна скарыстацца рэплікай Р. Кірні, якая была выказаная ў адрас ірландскага народу, але вельмі дарэчна гучыць і для беларускага: «Чым больш абяздоленым робіцца народ у рэчаіснасці, тым мацней ён імкнецца вярнуць сабе адчуванне ідэнтычнасці ў царстве ідэальнасці» [12, с. 20].

Рамантыкі ўсіх часоў і краін добра ўсведамлялі, што ў вытокаў не толькі нацыянальнай літаратуры, але і нацыянальнай гісторыі павiнен быць менавіта эпас, і калі народ згубіў свой эпас (пра «не стварыў» нават гаворкі ісці не можа), то яго трэба аднавіць — перастварыць нанова. Так паўставалі геніяльныя містыфікацыі XVIII і XIX стагоддзяў: напрыклад, шатландскія «Песні Асіяна» Дж. Макфэрсана або чэскі — «Краледворскі рукапіс» В. Ганкі.

У кожнай нацыі існуе свой «код вобразнасці» (Г. Гачаў), які залежыць ад складу мыслення народа, умоў яго жыцця, гісторыі, характару ўзаемаадносін з прыродай, іншымі народамі. «Склад мыслення прадвызначае вобразную карціну свету і накладвае глыбокі адбітак на нацыянальную форму яе існавання» [4, с. 10]. У своеасабліваасці нацыянальнага погляду на рэчаіснасць, выбары ракурсу яе асэнсавання і праяўляецца нацыянальная самабытнасць літаратуры і нацыянальная ідэнтычнасць народу.

Літаратура

1. Багдановіч, І. Філасофска-эстэтычны кантэкст драматычнай паэмы Янкі Купалы «Сон на кургане» / І. Багдановіч // Янка Купала і праблемы беларускага самапазнання. – Мінск : 2002. – С. 163–169.
2. Багдановіч, М. Забыты шлях / М. Багдановіч // Поўны збор твораў. У 3-х т. – Мінск: Навука і тэхніка, 1992-1995. Т. 2. Маст. проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды. – С. 286–291.
3. Багдановіч, М. Беларускае адраджэнне / М. Багдановіч // Поўны збор твораў у 3-х т. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992–1995. Т. 2. Маст. проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцэнзіі і нататкі, чарнавыя накіды. – С. 277–285.

4. Гаранін, Л. Я. Нацыянальная ідэя ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя / Л. Я. Гаранін. – Мінск : «Беларуская навука», 1996. – 176 с.
5. Колькі слоў аб нацыянальным адраджэнню забытага народу // Наша ніва. 1908. № 20. – С. 1–2.
6. Неупокоева, И. Г. История всемирной литературы. Проблемы системного и сравнительного анализа / И. Г. Неупокоева. – М., 1976. – 360 с.
7. Рагойша, У. Вобраз Бацькаўшчыны ў літаратуры нацыянальнага адраджэння (Алесь Гарун і Уільям Батлер Ейтс) / У. Рагойша // Беларусь – Ірландыя. Belarus – Eire. Матэрыялы навуковага семінара «Беларуска-ірландскія гістарычна-культурныя сувязі». – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2000. – С. 66–71.
8. Рудовіч, С. Ірландскі рух за незалежнасць і беларускае адраджэнне першай чвэрці XX ст.: паралелі, кантакты, уплывы / С. Рудовіч // Беларусь – Ірландыя. Belarus – Eire. Матэрыялы навуковага семінара «Беларуска-ірландскія гістарычна-культурныя сувязі». – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2000. – С. 36–65.
9. Саруханян А. П. Объятия судьбы: прошлое и настоящее ирландской литературы / А. П. Саруханян. – М. : «Наследие», 1994. – 224 с.
10. Сенчук, І. А. Міфопоетика Вільяма Б. Ейтса: Автореф. дис. ... канд. філал. наук 10.01.04 / І. А. Сенчук. – Миколаїв, 2012. – 20 с.
11. Шупа, С. Шэсьць пунктаў падабенства / С. Шупа // Беларусь – Ірландыя. Belarus – Eire. Матэрыялы навуковага семінара «Беларуска-ірландскія гістарычна-культурныя сувязі». – Мінск : Беларускі кнігазбор, 2000. – С. 124–126.
12. Kearney, R. Myth and Motherland / R. Kearney. – Belfast, 1984. – 24 p.